

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

Филолошко-уметнички факултет Крагујевац
СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIX међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(25-26. октобар 2024)

Књига I

СРПСКИ ЈЕЗИК – СИСТЕМ И УПОТРЕБА

Уређивачки одбор

- Др Никола Бубања, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Јелена Атанасијевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
Др Владимир Поломац, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Часлав Николић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Мирјана Мишковић-Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д’ Анунцио”, Пескара, Италија
Др Ала Татаренко, редовни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредници

- Др Милош Ковачевић, редовни професор (одговорни уредник)
Др Јелена Петковић, редовни професор

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIX међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(25-26. октобар 2024)

Књига I

СРПСКИ ЈЕЗИК – СИСТЕМ И УПОТРЕБА

Крагујевац, 2025.

Рецензенти

- Др Милош Ковачевић, редовни професор
Др Сања Ђуровић, редовни професор (Крагујевац)
Др Милка Николић, редовни професор (Крагујевац)
Др Мирјана Мишковић-Луковић, редовни професор (Крагујевац)
Др Људмила Поповић, редовни професор (Београд)
Др Јелена Јовановић Симић, редовни професор (Београд)
Др Александар Лома, редовни професор (Београд)
Др Веран Станојевић, редовни професор (Београд)
Др Марина Курешевић, редовни професор (Нови Сад)
Др Јасмина Дражић, редовни професор (Нови Сад)
Др Жарко Бошњаковић, редовни професор (Нови Сад)
Др Твртко Прћић, редовни професор (Нови Сад)
Др Жељко Марковић, редовни професор (Нови Сад)
Др Страхинја Степанов, редовни професор (Нови Сад)
Др Дејан Средојевић, редовни професор (Нови Сад)
Др Миљивој Алановић, редовни професор (Нови Сад)
Др Биљана Мишић Илић, редовни професор (Ниш)
Др Селена Станковић, редовни професор (Ниш)
Др Голуб Јашовић, редовни професор (Приштина)
Др Нина Ђеклић, редовни професор (Источно Сарајево)
Др Јелица Стојановић, редовни професор (Никшић)
Др Софија Милорадовић, научни саветник (Београд)
Др Данка Вујаклија, ванредни професор (Нови Сад)
Др Сања Нинковић, ванредни професор (Нови Сад)
Др Јелена Ајџановић, ванредни професор (Нови Сад)
Др Олга Панић Кавгић, ванредни професор (Нови Сад)
Др Татјана Трајковић, ванредни професор (Ниш)
Др Љиљана Јанковић, ванредни професор (Ниш)
Др Марина Спасојевић, виши научни сарадник (Београд)
Др Светлана Слијепчевић Бјеливук, виши научни сарадник (Београд)
Др Наташа Вуловић Емонтс, виши научни сарадник (Београд)
Др Тања Танасковић, доцент (Крагујевац)
Др Тамара Лутовац Казновац, доцент (Крагујевац)
Др Татјана Грујић, доцент (Крагујевац)
Др Сања Огњановић, доцент (Београд)
Др Јелена Јаховић, доцент (Ниш)
Др Александар Новаковић, доцент (Ниш)
Др Бранкица Марковић, научни сарадник (Београд)
Др Горан Милашин, доцент (Бања Лука)

Јелена М. Павловић Јовановић¹
 Универзитет у Крагујевцу
 Филолошко-уметнички факултет
 Центар за научноистраживачки рад

РЕЛАТИВНЕ РЕЧЕНИЦЕ С РЕЛАТИВИЗАТОРИМА У ПОСЕСИВНОЈ ФУНКЦИЈИ У АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВНОМ СТИЛУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА 19. ВЕКА²

У раду се бавимо статусом релативних реченица с релативизатором у посесивној функцији у административно-правном стилу српскога језика 19. века. Испитујемо релативне клаузе уведене релативизаторима *који* и *чији*. За корпус су коришћени законски текстови донети током 19. века (устави из 1835, 1838, 1869, 1888, укључујући и устав из 1901. године), као и *Зборници закона, уредби и уредбених указа* из 1840. и 1845. године. Користили смо се семантичком, структурно-синтаксичком и историјскојезичком методом. Статистичка анализа спроведена је на укупно 57 примера. Утврђено је да доминирају примери са релативизатором *који* у облику генитива јединине мушког рода. Знатно је мање примера са релативизатором *који* у облику датива. Релативизатор *чији* јавља се и пре 1868. године и везује се за примере из свакодневног језика. После 1868. године забележено је мало потврда са примерима релативних реченица с релативизатором у посесивној функцији, али се може запазити да се релативизатор *који* постепено повлачи пред релативизатором *чији*, што је у складу са општим тенденцијама у језику. Ипак, с обзиром на мали број ексцерпираних примера резултате статистичке анализе и закључке који су на њима засновани требало би проверити на обимнијем корпусу.

Кључне речи: српски језик 19. века, административно-правни стил, зависне реченице, релативне реченице, посесивност.

1. Увод

У предстандардном периоду развоја српског језика посесивна функција антецедента у релативној реченици се, поред посесивног релативизатора *чији*, изражава релативизатором *који* у одговарајућем облику (Кашић 1968: 125; Куна 1970: 268; Јерковић 1972: 204; Јерковић 1976: 96; Младеновић 1964: 142–143; Херити 1983: 298). Т. Маретић каже да се релативизатор *који* у комбинацији са предлогом може наћи у две позиције: (а) иза именице од које зависи (= постцедентне именице или посесума) а која је уведена предлогом; (б) између предлога и одговарајуће именице (Кордић 1995: 131; Маретић 1899: 428). Према Т. Маретићу (1899: 468–469) употреба релативизатора *чији* у Вуковом и Даничићевом језику била је ограничена на мушки род јединине, што је потоња наука довела у питање, те оспорила ову нормативну прескрипцију (Ковачевић 1998: 194).

1 jelena.pavlovic@filum.kg.ac.rs, jeca.pavlovic.krusevac88@gmail.com

2 Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о преносу средстава за финансирање научноистраживачког рада истраживача на акредитованим високошколским установама у 2025. години број: 451-03-136/2025-03/200198).

Рад представља прерађену и допуњену верзију поглавља докторске дисертације *Зависносложена реченица у административно-правном стилу српскога језика у XIX веку* (ментор проф. др Милош Ковачевић), одбрањене 3. октобра 2023. године пред комисијом проф. др Александар Милановић (председник), проф. др Владимир Поломац (члан) и проф. др Јелена Петковић (члан).

Између релативизатора *који* и *чији* постоји разлика у вези са увођењем релативних реченица са посесивним значењем. Релативизатор *који* увек има позицију посесивног неконгруентног атрибута (због своје именичке природе), а *чији* има улогу „посесивног конгруентног атрибута уз постцеденту именицу” (Ковачевић 1998: 194). М. Ковачевић (1998: 195) сматра посесивну употребу релативизатора *који* остатком из старије фазе развоја језика. Употреба релативизатора *који* у посесивној улози морфолошки је ограничена и везује се углавном за беспредлошки генитив. Иницијална позиција у релативној реченици условљена је улогом релативизатора/субординатора, док је постпозитивни положај условљен функцијом неконгруентног атрибута. Ове две функције нису увек компатибилне.

Према С. Кордић (1995: 130), у савременом језику постоје три могућности исказивања присвојности помоћу релативне заменице: (а) изражавање посесивности релативизатором *чији*, што је најчешћи случај; (б) изражавање посесивности релативизатором *који* у постпозицији у односу на постцедент; (в) изражавање посесивности релативизатором *који* у препозицији у односу на постцедент.

Када је у питању старији језик, М. Луковић (1994: 104) у административно-правном стилу XIX века такође бележи посесивне релативизаторе *који* и *чији*, истичући да се *који* употребљава спорадично, док *чији* доминира у испитиваном корпусу. М. Луковић је за своје истраживање користио корпус који је обухватио избор законских текстова из 19. и 20. века (1868, 1878, 1888, 1898, 1908. и 1918). У свом истраживању аутор није користио текстове штампане пре 1868. године. Наше истраживање, за разлику од истраживања М. Луковића, обухвата и текстове предстандардног периода.

Предмет нашег рада биће управо посесивни релативизатори у текстовима који припадају административно-правној писмености дате епохе. Анализа је спроведена на 57 примера релативних реченица са релативизаторима у посесивној функцији ексцерпираних из законодавно-правних текстова (Тошовић 2002: 355–356) 19. века: Устава из 1835, 1838, 1869, 1888. и 1901. године и *Зборника закона, уредба и уредбених указа* из 1840. и 1845. године. Користили смо се семантичким и структурно-синтаксичким, као и статистичком методом.

Анализа грађе показала је да је највећи број примера уведен релативизатором *који*, *која*, *које* (85,96%), док је мањи број примера уведен релативизатором *чији*, *чија*, *чије* (14,04 %). Релативне реченице са релативизатором у посесивној функцији представљају маргинално заступљен тип релативних реченица у односу на укупан број релативних реченица у корпусу истраживања (57 реченица у односу на 3030 реченица укључених у истраживање, односно 1,88%).

Највише примера везано је за период пре 1868. године. Забележено је 54 примера, од којих је 47 примера (87,04%) уведено релативизатором *који*, *која*, *које*, а само 7 примера релативизатором *чији* (12,96%), што доводи до закључка да у предстандардном периоду у административно-правном стилу доминира релативизатор *који*. За стандардни период, грађа је врло ограничена, те је потребно додатно истраживање. У Уставу из 1868. године пронашли смо два примера са релативизатором *који*, а у Уставу из 1888. један пример са релативизатором *чији*.

Под посесивношћу у раду подразумевамо „релацију припадања као језички посебно осмишљен однос у којем се може наћи неко биће према неком другом бићу или објекту” (Пипер и др. 2005: 680). У оквиру семантичке категорије посесивности издвајају се посесор или субјекат припадања и посесум или објекат припадања (Пипер и др. 2005: 681). Семантички се разликује неотуђива посесивност, која се односи на делове тела, сроднике или саставне елементе пред-

мета. Отуђива посесивност везује се за имовину, предмете који се редовно користе, социјалне релације (Пипер и др. 2005: 682). Под отуђивом посесивношћу подразумева се однос који је променљив, односно предмет се схвата „као нешто променљиво, подложно стицању, губљењу, мењању” (Пипер и др. 2005: 683). У правним текстовима налазимо углавном отуђиву посесивност.

2. Анализа

2.1. Релативне реченице уведене релативизатором који, која, које

Од укупно 49 примера, само су два везана за дативни облик релативизатора, а код осталих се јавља генитивни: Успоставља се државни савет, коме је задатак [→ чији је задатак] 1., да даје влади своје мишљење о предметима, које би му она предложила (...); (Устав 1869: 29–31); За време мандата ни један члан оба дома нити може бити узиман за одговор, нити за било какву кривицу у притвор стављен, пре но што то одобри онај дом којему је он члан [→ чији је он члан] (Устав 1901: 18).

Када је у питању релативизатор у генитиву, највише је примера за мушки род једнине (21 пример, односно, 42,86% у односу на укупан број примера са релативизатором *који, која, које*). Посесор може бити неко живо биће, државна институција или нешто неживо:

- (а) Живо биће, најчешће државни службеник: Овако устројени и подписима снабђени екземплари отправит'хесе къ Князу, кои ий съ препроводителнымъ нѣговымъ налогомъ шилѣ Попечителю, у коеѣ струку предметъ кои спада [→ у чију струку предмет који спада] (...) (Устројеније I 1839/40: 20); Канцеллариі Княжеской придодае се, и подѣ управителство Попечителя Иностранны Дѣла и нѣговоѣ Директора ставлясе еданѣ Татарѣ-Ага са потребнымъ числомъ Татара и еднымъ кодѣ нѣга Експедиторомъ, коеѣ ће дужность быти [→ чија ће дужност бити], сва званична преко Татарѣ-Аге долазеѣа и отлазеѣа писма у Протоколлѣ записивати (Устројеније III 1839/40: 36); Попечители у прирѣнїю точнога извршенїя дужностей по гласу Устава именовъ Княза нѣима своѣственны, ради добраго правленїя Землѣ и Народа, односе се непосредственно Князу, иодѣ коеѣ налозима стое; [→ под чијим налозима стоје] (...) (Устројеније IV 1839/40: 39); При прїиманю новаца (кое увекѣ у присутствїю Окружноѣ Началника, или у отсутствїю или препятствїю овога, Помоћника Началничества да буде) дужанѣ є Казначей нарочито на то добро мотрити, да калпѣ новце, и кои на мѣру не изаѣу, не прїима; ерѣ ће се у противномѣ случаю, свака такова штета, нѣму и Началнику Окружномъ, иодѣ коеѣ надзыранїемъ касса стои [→ под чијим надзыранијем стоји] (...) (Уредба XX 1839/40: 129); МИХАИЛѢ М. ОБЕР-НОВИѢѢ, КНЯЗѢ СРБСКІИ, са согласїемъ Совѣта опредѣлилисмо и опредѣлюемо ПРАВИЛА Коимъ се одреѣуе време и случай, за кое и у комъ ће дужно быти млаѣе лице одправляти званична дѣла старїегъ своѣгъ, са своїомъ платомъ, у комъ ће пакъ случаю и каковымъ начиномъ плату старїегъ своѣгъ, коеѣ дужность одправля [→ чију дужност отправља], примати (Правила (23) 1841/45: 40);
- (б) Државна институција, према метонимијском преносу: Оптуженом министру суди државни суд, коеѣ се састав опредѣљуе законом [→ чији се састав опредѣљује законом] (Устав 1869: 34); (...) у смотренїю пред-

мета Совѣту опредѣленыодносит'ће се Совѣту, коєџа часть сачиняваю [→ чију част сачињавају] (...) (Устројеније IV 1839/40: 39); Началнику Окружја дае се у помоћъ нуждный Персональ, состоеій се изъ едногъ Помоћника, едногъ Писара и Казначея, кои сви скупа сочиняваю цѣло Началничество подь именемъ „Началничество Окружно“, **коєџа є Началникъ Президентъ, а остали су Членови** [→ чији је Началник Президент, а остали су членови] (Устројеније VIII 1839/40: 78); Као што све обштине по сили Устава добыяю свое примирителне Судове, *ѣако* ће и обштина вароши Бѣоградске имати свой примирителный Судъ, коєџа ће опредѣленіе оно исто быти, као и остали примирителны Судова [→ чије ће одредленіе оно исто бити, као и остали примирителни Судова] (...) (Устројеније XI 1839/40: 95); За дѣла по струцы Судейской опредѣлюе се еданъ Предсѣдатель, и три члена, еданъ Писаръ и два Практиканта, осимъ нужднаго числа Пандура, и ово ће се звати Бѣоградскій Судъ Примирителный, у коєџа ће кругъ дѣятелности спадати (...) [→ у чији ће круг дејателности спадати] (Устројеније XI 1839/40: 95); Налоге и упутствованія примат' ће Судъ Окружный одъ Попечительства Правосудія, поодъ коєџа надзираніемъ стои [→ под чијим надзираніем стоји] (Устројеније XXV 1840/1840: 193);

- (в) Нешто неживо: По сили преимущества и свобода, дарованы жительима мое ПРОВИНЦІЕ СЕРБІЕ за њину вѣрность и њину приврженость, и по содержанию выше Царски Хатишерифа, истекши раніе и подъ различными датумима одъ мое стране, показало се нужднымъ, даровати овой Провинціи едно внутренѣ Правленіе и еднанъ національный Уставъ постоянъ, особенный и преимущественный, подъ условіемъ, да Сербии исполняваю точно убудуще дужности, вѣрности и покорности, и да плаћаю исправно на прописне термине моіой высокой Порти данакъ, коџџ є плаћанъ опредѣлено и заключено[→ чије је плаћање одређено и закључено] (Устав 1838: 1).

Примера за релативизатор *који* у женском роду има 8, од којих су 6 у једнини и 2 у множини. Женски род једнине може означавати или државну институцију или нешто неживо:

- (а) Државна/црквена институција: И зато у свему, што у томе призраѣнію предузимао буде, ставит'ће се предварително у споразумѣние са верховномъ духовномъ Властію, коє ће дужность быти [→ чија ће дужност бити], старати се и примѣчанія и объясненія своя чинити (...) (Устројеније IV 1839/40: 53); (...) а ако бы се коє говече болестно заклало, дужанъ є то одма явити Полиціи, коє є опетъ дужность, одма таково заклано марвинче дати закопати [→ чија је опет дужност, одма таково заклано марвинче дати закопати] (Указ 1. (Пр.) 1839/1840: 222–223)
- (б) Нешто неживо: Будући да ће при свима оваковима заведеніяма часть едну воспитанія чинити обученіе у науцы Христіанской, коє основне истине хранили припада Власти духовной [→ чије основне истине хранили припада Власти духовној] (...) (Устројеније IV 1839/40: 53); Или у стекленой цевчицы, коє се еданъ край заліе, а другій край, по положенной средствомъ ланцете у ню материи, добро заптіе и съ воскомъ залепи [→ чији се један крај залије, а други крај, по положеној средством ланцет у њу материји, добро заптије и с воском залепи] (Правила VII 1839/40: 76); Сваку тужбу, коє предметъ кругъ дѣятелности примирител-

телны Судова превазилази [→ чији предмет круг дејателности примирителни Судова превазилази] (...) (Устројеније XXV 1840/1840: 189)

Примери за женски род множине: (...) роде се у човеку праве **кравлѣ богинѣ, койй є теченіе слѣдующе** [→ чије је теченије следујуще] (Правила VII 1839/40: 73); Онѣ ће ради точнога наблюдаваня православнаго Закона нашегъ сходнымъ средствама Духовенству притицати и руку помоћи посредственно и непосредственно пружати, куда принадлежи поглавито на представленіе верховне духовне Власти издаванѣ своимъ начиномъ **сходны уредба на внѣшній редѣ осносеѣи се, у кои извршенію ће се наравно ставити у сношеніе са Попечителѣмъ Внутренѣи Дѣла** [→ у чијем извршенију ће се наравно ставити у сношеније с Попечитлством Внутренѣи Дела] (Устројеније IV 1839/40: 56–57).

Примери за средњи род: И ово само онда тврдо и законно извршеніе получити може, кадѣ **изъ касателногъ сѣченія, у коеѣа є Кнѣиге уведено** [→ у чије је кнѣиге уведено], изиђе са подписомъ Попечителя и противоподписомъ Началника истога сѣченія. (Уст. § 25) (Устројеније IV 1839/40: 39–40).

Највише је примера са лексичкосемантичким антецедентом³, док је пронађен један пример са ендоцентричним антецедентом, при чему се подразумева лексема *човек/грађанин* (Русимовић 2014: 175–176). У примеру који следи налазимо дистантну реализацију релативизатора у односу на ендоцентрични антецедент због положаја глагола и његових допуна (уп. Павловић Јовановић 2024: 9): У случају одкупа свагда ће онај првенство имати, **коѣѣа добро већу вредност узъима** [→ чије добро већу вредност узима] (Определеније XXIX 1840/40: 212).

И код примера са лексичкосемантичким антецедентом углавном се среће контактни положај између антецедента и релативизатора, што је и њихов уобичајени положај. Међутим, јављају се примери са дистантном реализацијом антецедента и релативизатора (уп. Павловић Јовановић 2024а): Предсѣдатель ће такођерѣ дужанѣ быти сваке године у одређено време посредствомъ Великога Суда подносити Попечителству Правосудія **списакѣ своју Званичника Судейски ѿдогъ нѣговимъ руководствомъ налазеѣи се, съ безѣрисѣрастѣнымъ назначеніемъ нѣи ове сѣособности, шѣчности и прѣлѣжанія у ошѣправляно званичны дѣла, моралногъ каракѣтера и владаня, коѣѣа ће се копіа кодѣ Предсѣдателя подѣ печатомъ чувати** [→ чија ће се копија код Предсѣдателя под печатом чувати] (Устројеније XXV 1840/1840: 194); Люди, кои су наумили, изъ ове стране у ону састанка ради преѣћи, треба да се съ нѣинымъ пасошима у карантину прѣяве, кои ће имѣ, подписавши овај, **санитетскогъ пратиоца даѣи, коѣѣ є дужность, добро мотрити и чувати, да се они тамо ни на кои начинѣ не помѣшаю** [чија је дужност, добро мотрити и чувати, да се они тамо ни на који начин не помешају]. (Уредба (29) 1841/45: 82). У првом случају дистантни положај се остварује због неконгруентног атрибута, а у другом због финалног положаја глагола.

Највише примера је са беспредлошким генитивом (42 примера, 89,36%), док је мањи број примера уведен предлогом *ѿдог* (4 примера, 8,51%) и предлогом *у* (1 пример, 2,13%). Пошто су наведени примери за беспредлошки генитив, навешћемо све остале потврде за предлоге *ѿдог* и *у*:

- (а) Предлог *ѿдог*: Будући да по гласу 60. точке Устава земальскога плаћаню данка и даянія подложанѣ є **свакѣй Србинѣ, и малѣй и великѣй, ѿдогъ именовъ коѣѣ не само родомъ Србина, но, изузимаюѣи турчина и**

3 Типови антецедента у раду преузети су из докторске дисертације Т. Русимовић. Лексичкосемантички антецедент јесте онај антецедент изражен именицом, а ендоцентрични антецедент онај код кога је именица изостављена, а подразумевана (Русимовић 2014: 58–59).

сваке странне државе подданника, пребываніе и упражненіе у Србїи съ надлежнымъ одпустомъ привременно имаюћа, а къ тому свакогъ непокретногъ добра лишенога, разумѣти валя свакогъ осталогъ жителя Србіе (...) (Правила (19) 1841/45: 32); Налогѣ и упуствованія примагъ ће Судъ Окружный одъ Попечительства Правосудія, *подъ коеѣга надзираніемъ стои* (Устројеније XXV 1840/1840: 193); Сви пакъ съ *Княземъ, коега именовъ раде, и подъ коеѣга наложима стоѣ* (...) (Устројеније IV 1839/40: 40); Попечители у призрѣнію точнога извршенія дужностій по гласу Устава именовъ Княза нѣма свойственны, ради доброга правленія Землѣ и Народа, односе се непосредственно *Князу, подъ коеѣга наложима стоѣ* (...) (Устројеније IV 1839/40: 39);

- (6) Предлог у: Овако устроени и подписима снабдѣвени екземплари от-правитъ њесе къ Князу, кои иѣ съ препроводителнымъ нѣговымъ налогомъ шилѣ *Попечителю, у коеѣгъ струку предметъ кои спада* (...) (Устројеније I 1839/40: 20).

Што се тиче примера са предлогом *под*, ради се о устаљеним конструкцијама типичним за српски правни језик 19. века (*под именов, под наложима, под надзираніем*). У свим примерима посесум је иза релативизатора, уклопљен у релативну реченицу. Једини изузетак представља први пример у коме је посесум испред релативизатора (*под именов коеѣгъ стіоје*). Овај пример је карактеристичан и због дистантне реализације релативизатора у односу на антецедент. У примеру без предлога Сви пакъ съ *Княземъ, коеѣга именовъ раде, и подъ коеѣга наложима стіоѣ* претпостављамо да се ради о томе да је предлог *под* грешком изостављен, пошто се други члан координиране синтагме јавља са предлогом (*под коеѣга наложима*).⁴

2.2. Релативне реченице уведене везником чији, чија, чије

Као и на почетку XX века (Кордић 1995: 135), у XIX веку на штокавском терену доминира релативизатор *чији*. У предвуковском периоду релативизатор *чији* мање је бројан у односу на релативизатор *који* у посесивном значењу, што се тумачи рускословенским, односно славеносрпским утицајем (Куна 1970: 176). У корпусу српског правног језика који смо консултовали отуђива посесивност се углавном везује за сферу свакодневног живота и отуђиве посесивности (*шума, земља, стіока*). У улози лексичкосемантичког антецедента налазе се именице које означавају људско биће (*карантинисті, тѣрговац*) или означавају насеље (*село*). Антецеденти су најчешће у једнини. Могу бити у средњем роду (*село*), али и у мушком роду (*карантинисті, тѣрговац*):⁵

- (а) лексичкосемантички антецедент: (...) безъ да се учини притѣсненіе *оному селу, чија є шума* (...) (Правило (19) 1845/47: 60); Пушке и оружѣ свакогъ другогъ реда, какогодъ ни пушаный прѣ или барутъ не може никакавъ карантинистъ собомъ у колибу узети, него се оне одъ свакогъ, пошто съ нѣи онѣ самѣ свако кужно-опасно закрывало скине, одузму, после уредно очистѣ и у карантинѣ предаду, *гдѣ до свршетка карантинираниа стоѣ, кадѣ иѣ истый карантинистъ, чиѣ су, опетѣ узме, да иѣ*

4 Међутим, постоје и примери који говоре супротно, где се конструкција *именом Књаза* јавља и без предлога: Попечители у призрѣнію точнога извршенія дужностій по гласу Устава *именомъ Княза нѣма свойственны*, ради доброга правленія Землѣ и Народа, односе се непосредственно Князу, *подъ коега наложима стоѣ* (...) (Устројеније IV 1839/40: 39).

5 Наш корпус је јако ограничен да би се донели коначни закључци, али се може и на основу њега рећи да релативизатор *чији* није ограничен само на мушки род једнине.

понесе (Уредба (29) 1841/45: 72); Но ако **трговацъ, чія стока плови**, заиште помоћ арендатора, одма му е дужанъ платити половину скеларине (Уредба XXX 1840/1840: 215);

- (б) ендоцентрични антецедент: Ако бы се догодило, да по процени учинѣной еднака вреднось испадне, онда припада првенство на одкупъ **ономе, чія е земля или место** (Определеније XXIX 1840/40: 212).

У једном примеру из предстандардног периода налазимо реченицу са релативизатором **чији** у препозицији у односу на надређену реченицу. У питању је слободна релативна реченица. Релативна реченица у препозицији кодира почетну хипотезу. Релативна реченица налази се у препозицији да би се остварио презентациони фокус. У главној реченици налази се кореферент, **који** структурно и функционално заступа релативну реченицу. Кореферент има улогу и у структурирању периода⁶. Главна реченица кодира последицу примарне хипотезе. У овом примеру налазимо матрицу *правило – изузетак од правила* (Јанићијевић 2015: 124). Да се ради о дубинској *ако – онда* структури (Висковић 1989: 88–89) у форми *деликѣт – санкѣја*, показује могућност трансформације у условну клаузу (*ако се у нечијој авлији од закланоѣ марвинчѣтѣа крв, црева и остѣала нечистѣотиѣа нађе, ѣај ће се новчано казнѣиѣи*). У другом делу сложеног реченичног комплекса (који се у правним текстовима 19. века може сматрати и структуром периода) јавља се конструкција са *ако ли* (уп. Павловић Јовановић 2024б), која у корпусу кодира изузетак од правила: **У чѣиој се авлиѣ одъ закланоѣ марвинчѣта крвѣ, црева и остѣала нечѣстѣота нађе**, тај ће се новчано казнити (...) (Указ 1. (Пр.) 1839/1840: 221).

Релативизатор **чији** доминира у стандардном периоду и не показује одступања од стања у савременом језику: Пре претреса дужна је власт предати **лицу чији се стан претреса писмено решење истражнога судије** (...) (Устав 1888: 5); Чланови Првостепених Судова остају на својим местима, ако имају услове за судије које ишту овај Устав и закони, и ако у новој судској организацији буде задржан **суд чији су они чланови** (Устав 1888: 62).

М. Ковачевић (1998: 197) објашњава повлачење везника *који* пред везником **чији** у посесивном значењу на следећи начин: „Тај већи избор форми, уз усаглашеност реченичне и синтагматске позиције и посесивну једнозначност, дају замјеници **чији** карактер много ефикаснијег синтаксичког средства од двопадежног бесприједлошког облика замјенице *који* у истој функцији”.

3. Закључак

У раду смо се бавили статусом релативних реченица са релативизаторима у посесивној функцији у административно-правном стилу српскога језика 19. века. Као корпус су коришћени текстови устава донетих у 19. веку и један текст с почетка 20. века (1835, 1838, 1869, 1888, 1901) и законодавно-правни текстови из *Зборника закона, уредаба и уредбених указа* за 1840. и 1845. годину. Анализа је извршена уз помоћ семантичке, структурносинтаксичке и историјскојезичке методе на укупно 57 примера. Утврђено је да је највише примера релативних рече-

6 Под периодом у раду подразумевамо реченичну структуру коју су издвајали граматичари 19. века. Ради се о конструисаној зависној реченици која се састојала од два дела, протазе и аподозе, а која је због такве структуре посебно значајна за правне текстове 19. века. Навешћемо овде дефиницију периода Адолфа Вебера Ткалчевића (1862: 144): „Period je dakle umětno sastavljen skup od više izrekah, jedne glavne i drugih podređenih, koje su medju sobom tako spojene, da čim si jednu izreкао, мораš i sve do kraja”. Термин период не користи се у савременој лингвистичкој терминологији.

ница са релативизатором у посесивној функцији уведено релативизатором *који*. Ови примери се највише везују за период пре 1868. године и за свечанији стил правних текстова. Највише је примера релативизатора *који* у облику генитива мушког рода једине, док је мање примера женског и средњег рода и множине мушког рода. Највише је примера беспредлошког генитива, а мање је примера генитива са предлозима (*пог*, *у*). Примери уведени релативизатором *који* у дативу се ретко јављају. Примери релативизатора *чији* срећу се у предстандардном периоду и углавном се везују за антецеденте који припадају сфери свакодневног живота. У другој половини 19. века повлаче се примери са релативизатором *који* у односу на примере уведене посесивним релативизатором *чији*, што је у складу са тенденцијом у развоју српског језика, пошто је релативизатор *чији* семантички спецификован (односи се само на посесивно значење) и због својих структурних особина омогућава изједначавање синтагматске и реченичне позиције релативизатора. У том смислу корпус административно-правног стила српскога језика у потпуности је у складу са општим развојем категорије релативних реченица у српском језику, како је већ запажено у литератури. Због ограниченог броја примера у нашем корпусу потребно је ове закључке проверити на обичнијем и функционалностилски разноврснијем корпусу.

Извори

- Зборник 1840: Сборникъ законѣ и уредбѣ и, уредбены' указа, изданы' у Княжеству србскомъ одъ времена обнародованогъ Уставаземальскогъ (13. Февр. 1839. до Април. мес. 1840) I., печатано у Книгопечатњи Княжества србскогъ, у Београду, 1840 [<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/4103>]
- Зборник 1845: Сборникъ законѣ и уредбѣ и, уредбены' указа, изданы' у Княжеству србскомъ, одъ Априла 1840. до конца Декмвра 1844. Г. II. часть, печатано у Книгопечатњи Княжества србскогъ, у Београду, 1845 [<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/4104>]
- Устав 1835: Уставъ Княжества Сербіе изданъ и заклетвомъ потврђенъ о Сретенской скупштини 1835 год., У Крагуевцу, У Княжеско-Србской Типографіи, 1835.
- Устав 1838: Уставъ Княжества Сербіе (Султанскій Хатишерифъ истекшій около половине Шевала 1254 (одъ 10/12 до 12/24 Декемврія 1838) содержаюћій Уставъ, дарованный Нѣговымъ Высочествомъ жителяма Нѣгове провинціе Сербіе, Моему Везиру, Юсуфъ-Мухлисъ-Паши (да бы онъ былъ прославлѣнъ!) и Князу Народа Србскогъ Милошу Обреновићу (да бы нѣговъ конаць былъ щастливъ!), Београд, Књажеско српска књигопечатња, 1839.
- Устав 1869: Устав Књажевства Србије проглашен на Петров-дан на Великој Народној Скупштини држаној у Крагујевцу о Духовима 1869, у Београду, у Државној штампарији, 1869.
- Устав 1888: Устав Краљевине Србије проглашен 22 децембра 1888. год. на Великој Народној скупштини држаној у Београду месеца децембра 1888. год., у Београду, штампано у Краљевској српској државној штампарији, 1888.
- Устав 1901: Устав Краљевине Србије, Државна штампарија Краљевине Србије: Београд, 1901.

Литература

- Вебер 1862: А. Weber Tkalčević, *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*, Веџ: С. К. Naklada školskih knjiga.
- Висковић 1989: N. Visković, *Jezik prava*, Zagreb: Naprijed.
- Јанићијевић 2015: М. Јанићијевић, *Дискурс законских аката на српском и енглеском језику: развојно-упоредни приступ*, Београд: Јасен.
- Јерковић 1972: Ј. Јерковић, *Језик Јакова Игњатовића*, Нови Сад: Матица српска.
- Јерковић 1976: Ј. Јерковић, *Језик Богобоја Ашанацковића*, Нови Сад: Матица српска.
- Кашић 1968: Ј. Кашић, *Језик Милована Видаковића*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Куна 1970: Н. Kuna, *Језичке карактеристике књижевних djela Dositeja Obradovića*, Сарајево: Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине.
- Ковачевић 1998: М. Ковачевић, *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Београд – Србиње: Рашка школа – Српско просвјетно и културно друштво Просвјета.
- Кордић 1995: S. Kordić, *Relativna rečenica*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Луковић 1994: М. Луковић, *Развој српскога правног стила, прилог историји језика и права у Србији*, Београд: Службени гласник.
- Маретић 1899: Т. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*, Zagreb: Štampa i naklada knjižare L. Hartmana.
- Тошовић 2002: Б. Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.
- Русимовић 2014: Т. Русимовић, *Релативне реченице са форичким сујстанијивним аншеценцијом у савременом српском језику*, необјављена докторска дисертација, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Павловић Јовановић 2024а: Ј. Павловић Јовановић, Екстрапонирани релативне реченице у административно-правном стилу српскога језика 19. века, у: М. Ковачевић, Ј. Петковић (ур.), *Српски језик, књижевности, уметности*, Зборник радова са XVIII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (27–28. X 2023), Српски језик између стандарда, супстандарда и дијалекта, књ. I, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 249–261.
- Павловић Јовановић 2004б: Ј. Павловић Јовановић, Условне реченице са везничким спојем *ако ли* у правним текстовима у 19. веку (из угла савремене књижевнојезичке норме), *Наш језик*, LV/2, 41–52.
- Пипер и др. 2005: П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синтакса савременог српског језика: простија реченица*, Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.

RELATIVE CLAUSES WITH RELATIVE PRONOUNS IN THE POSSESSIVE FUNCTION IN THE ADMINISTRATIVE-LEGAL REGISTER OF 19TH-CENTURY SERBIAN

Summary

This paper addresses the status of relative clauses with a relative pronoun in the possessive function in the administrative-legal register of 19th-century Serbian language. We examine relative clauses introduced by the relative pronouns *koji* and *čiji*. The corpus comprises legal texts enacted during the 19th century, including the Constitutions of 1835, 1838, 1869, and 1888, as well as the Constitution of 1901, together with the Compendiums of Laws, Decrees, and Regulatory Edicts from 1840 and 1845. We employed semantic, structural-syntactic, and historical-linguistic methods. A statistical analysis was conducted on a total of 57 examples. The analysis reveals a predominance of examples with the relative pronoun *koji* in the masculine singular genitive form, while examples featuring *koji* in the dative form are considerably fewer. The relative pronoun *čiji* is attested even before 1868 and is linked to usages in everyday language. After 1868, attesta-

tions of relative clauses with a relative pronoun in the possessive function are scarce, but it is observable that *koji* gradually yields to *čiji*, in line with broader linguistic trends. Nevertheless, given the limited number of extracted examples, the results of the statistical analysis and the derived conclusions should be validated on a more extensive corpus.

Keywords: 19th-century Serbian language, administrative-legal register, subordinate clauses, relative clauses, possessiveness.

Jelena M. Pavlović Jovanović